

(Фонд стратешке културе, 14.6.2010)

Предлог Руске Федерације за успостављање новог система колективне, недељиве безбедности на простору „од Ванкувера до Владивостока“ представља најважнију иницијативу на пољу глобалне безбедности још од пада Берлинског зида и једностраног распуштања Варшавског уговора које, нажалост, није пратило и одговарајуће расформирање Северноатлантског пакта. Може се чак рећи да је штета што садашњи руски предлог није био на столу 1990. и 1991, док је постојао јак адут у облику још увек постојећег војног савеза и са источне стране тада блоковски подељене Европе – или бар у облику тада још-увек-постојећег Совјетског савеза, који је сам по себи поседовао војне потенцијале на нивоу читавог једног војног блока. Уместо једностраног распуштања, у нади да ће иста добра воља бити показана и на другој, западној страни поделе, велика је штета што још тада није бар направљен покушај започињања разговора о могућностима постепене интеграције оба блока – или Северноатлантског пакта са једне, и Совјетског Савеза са друге – у један Евроазијско-северноамерички систем опште, недељиве безбедности, која би створила оквир не само за ново златно доба мира на читавој северној хемисфери планете, већ и за општу демократизацију и постепено ширење економског благостања на целокупном том простору – и то не само због безбедносног оквира који би био постављен, већ и због знака огромне добре воље који би тиме био дат. Јер, то би била порука да је Хладни рат стварно окончан, и да је сада судбина континента поново заједничка.

Да се то десило, недосањани сан (фантазија?) Франсиса Фукујаме о „крају историје“ би имао бар теоретске изгледе за успех. Јер – ако се цео проблем послератне Европе (и Северне Америке) могао, бар како се ствар постављала у одлучујућем делу западног естаблишмента, свести на проблем „демократије против тоталитаризма“ – пад Берлинског зида је требало да и формално представља увертуру у нови, бесконфликтни свет, у којем је постигнута општа сагласност о супериорности (или, говорећи садашњим језиком, „безалтернативности“) либерал-демократског, слободотржишног поретка (наравно, оног истинског, са јасним правилима игре и једнакости шанси за свако креативно предузетништво, а не оног који служи као слаткоречива глазура за успостављање глобалне доминације мулти-националних корпорација и најкрупнијег финансијског капитала).

Овде се, наравно, мора признати да се у то време могло аргументовано тврдити да не само Варшавски пакт већ и Совјетски Савез, бар симболички, представљају анахронизам

Пише: Александар Павић, Предраг Николић
уторак, 15 јун 2010 12:30

у новом духу времена, обележеним „демократским тријумфализмом“ и делегитимизацијом свих других поредака у главама маса широм света, и да су, као такви, тешко могли да се одрже у тадашњем облику. С друге стране, мада на челу „главног идеолошког губитника“ тог времена, Михаил Горбачов, који је, управо због обећања – и експлицитног и имплицитног – да ће и сам бити агент „ширења демократског таласа“ ка истоку, уживао статус планетарне звезде, је сасвим легитимно могао да лансира ту замисао и да се његова реч не само чује, већ и схвати озбиљно, и изазове озбиљне таласе и преиспитивања на Западу. У сваком случају, који год да су разлози, та прилика није искоришћена. Међутим, без обзира на то, мора се сад рећи – да су уверења заиста пратила реторику у владајућим западним круговима тог времена, а с обзиром на великодушно самоукидање Варшавског уговора, једини логичан корак би био да се и сам Северноатлантски пакт добровољно самоукине. Ако ништа друго, као крунски гест добре воље оних пред чијим очима се, ако је веровати тадашњим изјавама западних званичника, испунио полувековни сан о „доласку демократије“ у источни, тј. бивши совјетски блок. Јер – чему више блоковска подела на војном нивоу, ако је већ укинута на политичком?

На ово последње питање до дан-данас није дат задовољавајући одговор – бар не званично. И, у одсуству таквог једног задовољавајућег одговора, може се једино и логично претпоставити следеће – да у том некадашњем источном, тј. совјетском блоку, значајном делу западног естаблишмента није сметала идеологија – јер она је, после пада Берлинског зида, а поготово после распада Совјетског Савеза и почетка „транзиције“ у Русији, дефинитивно отишла на „сметилиште историје“. Ако је војни блок који је, наводно (а 1949. у главама значајног дела Запада, и искрено), створен ради сузбијања ширења „тоталитарне идеологије“ с Истока и даље опстајао, а идеолошка опасност с Истока нестала – то може једино да значи да проблем није (био) у идеологији Истока, већ у самом Истоку, тј. у носиоцу некадашњег блока. И да, колико год он нових избора организовао, колико год он отворио своје тржиште страним (махом западним) производима и услугама, предузећима и улагањима – тај Исток још увек не завређује самоукидање Северноатлантског блока, иако сада и формално и у пракси дели његове прокламоване „цивилизацијске вредности“. Или, ако не самоукидање, а онда бар озбиљну спремност за разговор о прављењу управо онаквог система колективне, недељиве безбедности за већи део северне хемисфере какав је, да је било више државничке мудрости а мање опортунизма и „игара нулте суме“ (тј. док неком не смркне, другом не може да сване), могао да буде успостављен још, сада већ далеке, 1990. године. А чини се да такав систем сада нуди Руска Федерација. И, бар засад, тај предлог није наишао на врсту ентузијазма који заслужује у језгрима некадашњег (?) „демократског тријумфализма“. И, споља гледано, разлози за тако млак пријем нису ништа више објашњиви него што је и само данашње постојање Северноатлантског пакта. То јест, чини се да су објашњења за оба феномена – и она очигледна, и она мање очигледна – у суштини иста. Очигледно је да постоје структуре у језгру западног „демократског света“ којима је концепт „недељиве безбедности“ стран или, пак, непожељан, и које и даље теже доминацији, под плаштом „демократизације“.

Но, све то не значи да те структуре морају нужно да однесу и превагу – бар док у потпуности, јавно и недвосмислено не објасне разлоге свог отпора. Јер, можда би, разложно и јасно изнети, ти разлози били чак и убедљиви, па се више не би морала трошити енергија на размишљања и деловања у правцу успостављања колективне, недељиве безбедности. Можда је она, из неког разлога лоша? У сваком случају, на питање: зашто је колективна, недељива, неблоковска безбедност северне хемисфере лоша или непожељна, зашто се не чини све да се она успостави како би се тензије на целом простору „од Ванкувера до Владивостока“ трајно и одлучујуће смањиле – јасан одговор се још чека. Али, док се чека, не треба седети скрштених руку, поготово ако се сматра да је општа, колективна и недељива безбедност добра ствар, за коју се вреди потрудити, у чију корист вреди наступати и борити се снагом аргумената и дипломатије. Јер, само општа, колективна и недељива безбедност може да пружи задовољавајући, миран и стабилан оквир за истински демократски развој и успостављање стабилних основа и окружења за економску активност која може да донесе општу добробит.

У том погледу је важан и развој Организације договора о колективној безбедности (ОДКБ), војног савеза сачињеног од Русије и још шест земаља бившег Совјетског Савеза, који на један неидеолошки али реалан начин, бар делимично васпоставља равнотежу у Европи, између оног, знатно многобројнијег сегмента који припада Северноатлантском савезу, и оног малобројнијег дела који му не припада. То је далеко од симетрије каква је постојала у време Хладног рата, али ипак представља јачи аргумент и подстицај у правцу размишљања о колективној, недељивој безбедности него што би био случај да ОДКБ не постоји. У том смислу је такође важно и недавно стицање статуса ОДКБ при Уједињеним нацијама какав има и Северноатлантски пакт, тј. да може да делује по мандату УН, или без мандата на територијама својих чланица. Но, то не представља дугорочно решење када је реч о колективној, недељивој безбедности. Јер, лако је замислити у блиској будућности ситуацију у којој се оба војна савеза боре за преостале „неопредељене“ државе на евроазијском простору, па чак и да привуку, односно одвуку државе које су већ чланице оног другог савеза. То је ситуација чији динамизам нужно води у нестабилност. А, опет, што је најгоре, та нестабилност је потпуно непотребна, ако се државе-чланице оба блока бар декларативно слажу – а слажу се – у томе да је демократски поредак једини прихватљив поредак на европском и, све више, евроазијском тлу (док се то за северноамерички простор, с правом или не, већ одавно подразумева). Који је то, дакле, корак, који може да разбије тренутну пат-позицију, обележену, с једне стране, разочаравајућом западном инертношћу према руском предлогу о постизању новог, глобалног споразума о јединственој и недељивој безбедности и, с друге, сталним и неумитним јачањем новог војног савеза (ОДКБ) на европском тлу?

Прилика за нови искорак ка јачању поверења и међусобном зближавању нуди се на

Пише: Александар Павић, Предраг Николић
уторак, 15 јун 2010 12:30

привидно најмање очекиваном месту у Европи – у Босни и Херцеговини, земљи која је прошла кроз дуплу трауму распада земље (СФР Југославије) чији је она саставни део била и сопственог распада у облику крвавог грађанског рата који је однео око 100.000 жртава у периоду између 1992. и 1995. Земљи која је и дан-данас на дневном реду европске дипломатије као проблематичан случај, чије унутрашње противречности и нестабилности Дејтонски мировни споразум с краја 1995. није уклонио, већ већином само конзервирао.

Европска унија и Северноатлантски савез већ годинама нуде излаз Босни и Херцеговини у виду безусловне интеграције у „евро-атлантске структуре“ – тј. у Северноатлантски савез (чланство у ЕУ се скоро подразумева). Но, та политика досад није дала жељене резултате. Три народа и два квази-(кон)федерална ентитета од којих је земља састављена једноставно имају противречне интересе које чак ни обећања интеграција у богате, напредне западне структуре нису могла да обједине. Босански Хрвати и муслимани живе у нелагодном браку из интереса који се назива Федерација Босне и Херцеговине, док Срби већином самостално управљају другим ентитетом, Републиком Српском, који чини преосталх 49% територије земље. Хрвати би хтели свој, трећи ентитет, што подржавају и Срби, под условом да то не буде на штету Републике Српске. С друге стране, муслимански политичари махом заступају тезу о потреби централизације целокупне БиХ, уз паралелно слабљење оба ентитета, чему се противе и Срби и (знатним делом) Хрвати, због страха од евентуалне мајоризације од стране муслимана. Притом не треба заборавити да је рат у БиХ избио 1992. године из готово истоветних разлога – тј. покушаја мајоризације једних (тада Хрвата и муслимана) на штету других (Срба).

Те кобне 1992. године, Босна и Херцеговина је понајвише била жртва непотребне безбедносне асиметрије која је створена у Европи после пада Берлинског зида и самораспуштања Варшавског уговора и Совјетског Савеза. У свом настојању да своју „победу“ заокруже, снаге „демократског тријумфализма“ су тражиле нове савезнике, често не бирајући средства и не базирајући се на важеће међународно право, и тај процес је био крајње дестабилизирајући јер је био једностран – тј. није постојала друга страна са једнаким кредибилитетом, која би или поново успоставила равнотежу стајањем на ону другу страну, или чије би само присуство унапред спречило отворено сврставање уз само једну страну. У Босни и Херцеговини, муслимани и Хрвати су се западној јавности и дипломатији представили као савезници неумитног „марша демократије“ и, као такви, тј. тако представљени, добили пуну западну подршку. Босна и Херцеговина је призната као независна држава, иако су се томе противили босански Срби, који су желели да остану у саставу тада-још-постојеће Југославије (од које су се једнострано отцепиле Словенија и Хрватска). С историјске дистанце, то опредељивање западних сила „демократског тријумфализма“ у корист једне стране може деловати крајње чудно. Јер, зашто је, на пример, тадашњи лидер босанских муслимана, Алија Изетбеговић, аутор контроверзне „Исламске декларације“ и поборник исламског

Пише: Александар Павић, Предраг Николић
уторак, 15 јун 2010 12:30

друштвеног уређења, био већи „демократа“ од вође босанских Срба, Радована Караџића, психијатра који је своје усавршавање завршио у САД? Или чак и од Слободана Милошевића, још једног честог госта САД током свог банкарског усавршавања, који је, мада нескривени приврженик левичарских идеја, ипак расписао прве вишестраначке изборе у Србији после пола века, на којима је однео убедљиву победу крајем 1990?

Осим „подршке демократији“, западне силе су тада додатно правдале своје фаворизовање једне стране чињеницом да је Србија „извршила агресију“ на Босну и Херцеговину, у исто време игноришући чињеницу да се та бивша југословенска република једнострано отцепила од суверене Југославије, а да су је управо западне силе, противно важећем међународном праву, једнострано признале, као што су претходно признале Словенију и Хрватску. Ипак, јасно је да то нису били прави разлози и да се они пре могу тражити у изјавама западних званичника, попут Строуба Талбота, Помоћника државног секретара САД у Клинтоновој администрацији који је, говорећи о узроцима НАТО-бомбардовања Југославије 1999. изјавио да „Југословенски отпор ширим трендовима политичких и економских реформи – а не положај косовских Албанаца – представља најбоље објашњење за рат НАТО-пакта [против СР Југославије]“. Дакле, ту се види да је, после краја блоковске поделе у Европи, нова улога Северноатлантске алијансе била улога инструмента ширења „трендова политичких и економских реформи“.

Наравно, то никада није изричито званично речено, нити усвојено као званична политика алијансе, већ се све увијало у обланде „демократизације“, „ширења слободе“ и других општих места. Но, без обзира на реторику, даље постојање алијансе је стварало асиметричност, а недореченост датих разлога за то њено даље постојање заправо је висила у ваздуху као Дамоклов мач над стабилношћу читавог континента, тј. читавог евроазијско-трансатлантског простора. То је било као да сте у кући имали госта који држи тигра, за којег вас стално уверава да је безазлен и да нема потребе да буде стављен у кавез, али који сваке ноћи спава све ближе вашем кревету.

Било како било, комбинација те безбедносне асиметричности и тријумфалистичког самопоуздања, која је била плодно тле за стварање униполарног светског поретка, показала се погубном по европску безбедност на тлу бивше Југославије и, можда најизразитије, Босне и Херцеговине. Исти, никад јасно обелодањени – мада од многих наслућивани – интереси који су стајали иза даљег опстанка Северноатлантског савеза опредељивали су се за неке стране на југословенском тлу, а против других – иако су све имале подједнак – ма колико слабашан – демократски легитимитет. И управо та инерција, заснована на опредељивању уместо инклузивности, спречава трајну стабилизацију Босне и Херцеговине и дан-данас. Мада су сви на тлу Босне и Херцеговине „на истој страници“, тј. сви су подједнако привржени вредностима које се

сада, бар декларативно, прихватају на целом простору „од Ванкувера до Владивостока“ (тј. ономе што је Талбот називао „ширим трендовима политичких и економских реформи“), западна политика и даље, готово инстинктивно следи жеље босанских муслимана и подржава њихове тежње ка централизацији земље, док се у исто време врше притисци на босанске Србе да дају уступке и прилагоде се „стварности“ (тј. инерцији западне политике). Дакле, западна политика је (п)остала роб сопствене дводеценијске инерције „мажења“ босанских муслимана и „карања“ босанских Срба. Она је немоћна да на муслимане изврши довољно јак притисак који би водио компромису који би задовољио све три стране у Босни и Херцеговини, што, пак, спречава постизање споразума који би задовољио и српску страну у Босни и Херцеговини, тј. који не би угрозио њене виталне интересе и водио у правцу постепеног брисања Републике Српске и њеног утапања у централизовану државу којом би доминирали муслимани. А без консензуса сва три конститутивна народа, у Босни и Херцеговини се не може постићи ништа.

Решење за ову пат-позицију се управо може наћи у иницијативи о новој колективној, недељивој безбедности коју предлаже Русија. Јер, то је контекст помоћу којег се може превазићи већ истрајала матрица према којој западна дипломатија прилази Босни и Херцеговини. То јест, то је контекст који омогућава да се цела ствар погледа свежим, новим очима, које не робују већ застарелим стереотипима. То је, заправо био начин на који је требало гледати Босну и Херцеговину – а и бившу Југославију од самог почетка. Укратко, ако би се безбедносни циљ Босне и Херцеговине преформулисао у интеграцију у ширу, колективну и недељиву безбедност, која, до евентуалног стварање неке нове безбедносне архитектуре, према садашњој реалности укључује и НАТО и ОДКБ – а не само НАТО – то би могло да отклони асиметричности које су досад спречавале трајну стабилизацију те земље и њену стабилну интеграцију у шири европски (и евроазијски) поредак.

Постоји, наравно, више могућности које се могу испитати. БиХ би, на пример, у исто време могла да оствари једнак, тј. симетричан статус и у НАТО и у ОДКБ, у складу са повељама ове две организације, на пример у статусу посматрача. Или би можда било најједноставније да БиХ буде прва земља чију би безбедност и статус могли да гарантују и НАТО и ОДКБ, постајући, на тај начин, поље на којем два постојећа европска безбедносна савеза могу конкретно да сарађују и унапређују своју сарадњу, у циљу европског, евроазијског и трансатлантског мира, у исто време радећи на успостављању јединствене безбедносне архитектуре. Дакле, Босна и Херцеговина, са свим својим противречностима, управо може да буде полигон за сучељавање и постепено брисање нагомиланих ширих противречности које оптерећују европску, евроазијску и трансатлантску безбедност последњих 20 година. „Крај историје“, у смислу коначног завршетка рецидива идеолошких конфликта из 20. века на евроазијско-трансатлантском простору, могао би управо да почне у Босни и Херцеговини, кроз нови безбедности аранжман. То би захтевало и креативност и

Пише: Александар Павић, Предраг Николић
уторак, 15 јун 2010 12:30

храброст, али само у односу на садашњу пат-позицију оптерећену двадесетогодишњом инерцијом. А, заправо, шта је природније него да све европске земље, са обе стране некадашње блоковске границе, коначно почну да се понашају у пуном складу са тектонским променама које су се десиле крајем 1980-их и почетком 1990-их?

Република Српска, је 1994. постала жртва прве војне интервенције Северноатлантског пакта у историји и, као таква, има природне резерве према једностраним интеграцијама у војни блок који ју је бомбардовао, и чији је челници и дан-данас више третирају као непријатељску страну него као равноправну страну у БиХ. С друге стране, српски ентитет је засигурно спреман да покаже добру вољу да се старе ране зацеле ако ће то водити унапређивању не само сопствене већ и опште безбедности. Стога Република Српска може да направи кључан први корак одлучним инсистирањем да се даљи разговори који се тичу безбедносне опредељености Босне и Херцеговине више не могу водити ван контекста недељиве колективне безбедности, која, у овом тренутку, подразумева равноправни ангажман и НАТО и ОДКБ у циљу обезбеђивања трајног мира у земљи. Штавише, и суседна Србија, која је такође била жртва НАТО интервенције и једностраног западног приступа током 1990-их, би такође требало да направи сличан корак – стицањем паралелних статуса посматрача у ОДКБ и Северноатлантској алијанси и инсистирањем да своја безбедносна опредељења жели да тражи једино у општој, колективној и недељивој безбедности. Србија би то могла да уради још брже од Босне и Херцеговине, пошто није спутана нужношћу постизања трипартитног консензуса за доношење државних одлука. А, у Србији, модел нове европско-трансатлантске сарадње у виду заједничког деловања могао би најпре да почне да се практикује на Косову и Метохији, месту на којем се, као и у Босни и Херцеговини, још увек огледају старе, политички већ превазиђене блоковске поделе у Европи, и где стари, једностранни приступ није донео ни потребну стабилност ни европско-трансатлантски консензус.

Нико ко истински заступа идеју опште, недељиве безбедности не би смео да има разлога да се противи оваквом – чини се, једино могућем приступу. А, ако се то постигне у Босни и Херцеговини (и у Србији), онда су изгледи далеко већи да се то може постићи и на ширем европском, евроазијском и трансатлантском простору. Ако се окидач за Први светски рат могао наћи у Босни и Херцеговини (с чим је, опет, Србија била нераздвојно повезана, трпећи сличне оптужбе за умешаност као и током 1990-их), зашто се, поучени колективним негативним искуством од скоро једног века, на истом простору не би нашао и „окидач“ за неки нови општи, колективни мир?